

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1575>

Geliş Tarihi: 01.01.2019

Kabul Tarihi: 27.02.2019

RAMAZÂN-ZÂDE’NİN TÂRÎH-İ NİŞÂNCI PÂŞÂ İSİMLİ ESERİNİN UMUMİ TARİHLERE TESİRLERİ*

Rukiye ÖZDEMİR*

ÖZET

XV. yüzyılda tarih yazıcılığının gelişmesiyle birlikte Tevârih-i Âl-i Osmânlar’ın yanısıra bütünsel bir yaklaşımla oluşturulan umumi tarihler de ortaya çıkmıştır. Bu tür genel olarak insanlığın yaratılıştan başlayarak İslam tarihi, Osmanlı öncesi ve çağdaş devletler ile Osmanlı tarihi konularını kapsayan eserlerdir. Bu eserlerde Osmanlı Devleti’nin bu geniş yelpaze içinde nasıl konumlandırıldığını görmek mümkündür. XVI. yy’da Nişancı Mehmed Paşa Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamı ve tarihçisi olup kendi adıyla anılan muhtasar bir umumi tarih meydana getirmiştir.

Bu çalışmada Ramazân-zâde’nin eseri *Târîh-i Nişancı Paşa*’yı kendi eserlerinde kaynak olarak kullanan diğer umumi tarih yazarlarından Cenâbî Mustafa Efendi, Gelibolulu Mustafa Ali ve Hezârfen Hüseyin Efendi’nin *Târîh-i Nişancı Paşa*’dan nasıl istifade ettikleri incelenmiştir. Bu incelemelerle istifade şekillerinin karşılaştırmalı örnekler neticesinde hangi konuların aynen, hangilerinin mealen ve hangilerinin haziflerle yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan bu tespitlerle Osmanlı Devleti’nde aynı türde eser veren yazarların birbirinden faydalanma şekilleri aynı eksenlerdeki eserler üzerinde incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca *Târîh-i Nişancı Paşa*’nın diğer umumi tarih yazarları tarafından neden kaynak olarak kullanıldığı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temel kaynaklarını incelemeye alınan eserlerin karşılaştırmalı metin içerik örneklerinin kullanılması amacıyla ekseriyetle yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerden temin edilen yazma eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarih Yazıcılığı, Umumi Tarihler, Ramazân-zâde, Târîh-i Nişancı Paşa

* Bu makale Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı bünyesinde tamamlanan Ramazân-zâde’nin Târîh-i Nişancı Paşa İsimli Eserinin Tahlil Ve Metin Tenkidi adlı doktora tezinden derlenmiştir.

* Dr. Eposta: rukiyeozdemir2715@gmail.com Gaziantep / Türkiye Orcid Id: [0000 - 0002 - 2328 - 8989](https://orcid.org/0000-0002-2328-8989)

The Impacts of the Târîh-i Nişâncı Paşa (Lit. The History Of Nişâncı Pasha) of Ramazân-zâde on the General History Writings

ABSTRACT

With the development of historiography in the 15th century, the general history writings emerged as well, which were written with a holistic approach. This type of writings, in general, involved the Islamic history since the creation, pre-Ottoman period, and the Ottoman State with its contemporary states. Through these writings, it is possible to observe how the Ottoman State was positioned in this wide array. The first examples of this type were committed to paper in the 15th century by Mevlana Şükrullah Efendi, and the best example by Gelibolulu Mustafa Ali (iit.Mustaf Ali from Gallipoli) in his *Künhü'l-ahbâr*. In the 16th century, Nişâncı Mehmed Paşa, who was a statesman and a historian under the reign of Suleiman the Magnificent, compiled a summary general history titled his own name.

In this study, it was investigated how the other general history authors benefited from the Târîh-i Nişâncı Paşa of Ramazân-zâde in their own writings, in which they used it as a reference, like Cenâbi Mustafa Efendi, Gelibolulu Mustafa Ali and Hezarfen Hüseyin. Through these investigations, it was determined which issues were directly quoted, which were quoted in meaning, and which were quoted via hazif method (rephrasing sentences without using the letters with dots in the Ottoman language). By menas of these determinations, the styles of the authors, who wrote in the same type in the Ottoman State, in benefiting from each other were investigated on the same axis. In addition, it was attempted to elucidate why the Târîh-i Nişâncı Paşa of Ramazân-zâde was used as a source by other general history authors. The main sources of the research are generally comprised of manuscripts that are provided from domestic and international libraries in order to use the comperative text contents of the examined books.

Key Words: Ottoman Historiography, General History Writings, Ramazân-zâde, Târîh-i Nişâncı Paşa

1.GİRİŞ

XV. yüzyıldan itibaren oluşturulmaya başlanan Tevârih-i Âl-i Osmânlar geleneğinde kuruluştan itibaren her padişah dönemine ait siyasi, ekonomik, sosyal alanlarda bilgiye ulaşmak mümkündür. Tevârih-i Âl-i Osmânlar, Osmanlı tarih yazımında ne kadar büyük bir öneme sahip ise evrensel ya da umumi tarih olarak adlandırılan geniş çaplı eserlerinde siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli bir yeri vardır.

Umumi tarihler genel olarak insanlığın yaratılıştan başlayarak İslam tarihi, Osmanlı Devleti öncesi ve çağdaş devletler ile Osmanlı Devleti'nin tarihi hakkında geniş ölçekli bir yelpazeyi içerir. Bu türdeki eserler Osmanlı Devleti'ni

bütünsel bir yaklaşım içinde değerlendirirken, dünyanın diğer devletleriyle karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda oluşturulan umumi tarihlerde farklı toplum ve devletlerin algılanışını ve bu algılayış içerisinde Osmanlı Devleti'nin nasıl konumlandırıldığını görmek mümkündür. (Yıldız, 2015: 113-115)

Umumi tarihlerin Osmanlı Devleti'nden günümüze gelen ilk örneği XV. yüzyılda Mevlana Şükrullah tarafından yazılmıştır. *Behçetü't-Tevârih* adlı eser Sadrazam Mahmud Paşa'ya ithafen 1456-1459 yılları arasında Farsça olarak kaleme alınmıştır. (Yıldız, 2012: 257) Eserde insanın yaratılmasından önce akıl, nefis, yıldız, doğa ateş, hava, su ve toprağın yaratılmasından söz edilmektedir. Sonra yedi iklim ve yedi deniz hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde yer küre üzerinde yaşayan milletler hakkında açıklamalar yapılarak Çinliler, Türkler, Rumlar, Araplar, Hintliler, Habeşliler gibi belli başlı milletlerden bahsedilmektedir. Ardından Hz. Âdem ile Kur'an'da adı geçen peygamberler tarihi ve Hz. Muhammed'in hayatı, İslam dinindeki önemli mezhep imamları ve tarikat şeyhlerinden bahsedilen İslam tarihi konuları işlenmiştir. Devamında ise Yunan ve diğer dinlerdeki önemli filozoflardan, İran padişahları, Keyler, Eşkaniler, Sasaniler, Emevi, Abbasi, Alevi ve Selçuklu Sultanlarının şecereleeri verilerek Osmanlı Devleti tarihine geçilmiştir. Osmanlı Devleti kısmında kuruluşan Fatih Sultan Mehmed'e kadar her padişahın hayatı, önemli olayları ve hayratlarına yer verilmiştir. (Almaz, 2013: 38-40)

XV. yüzyılda yaşamış Enverî, *Düstûr-nâme* ile bu türden bir eser ortaya koymuştur. *Düstûr-nâme* mesnevi tarzında yazılmıştır. İçerik olarak başlangıçta Peygamberler tarihi ile İran devletleri olan Pişdaniler, Keyaniler, Eşkaniler, Sasaniler'e yer verilmiştir. Devamında Hz. Muhammed, Hulefâ-yi Raşidin gibi İslam tarihi konularına değinilmiştir. Ayrıca Müslüman devletlerden Emeviler, Abbasiler, Saffârilere ve Samaniler, Gazneviler, Deylemliler, Kûhistan Melikleri, yani İsmaililer anlatılmıştır. Sonrasında Selçuklular, Salguriler, Harezmşahlar, Moğollar ve Aydınogulları tarihi hakkında diğer kaynaklarda olmayan bilgilere yer verilmiştir. Son olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu Oğuzlardan başlatarak Fatih döneminin 1465 yılı olaylarına kadar getirmiştir. (Özcan, 1994: 49-50; Öztürk, 2012: XXIX, XXX – XXXI)

XVI. yüzyılda Osmanlı'da umumi tarih yazma geleneği oldukça yaygınlaşmıştır. Bu yüzyılda İranlı olan Molla Muslihiddin Lârî *Mir'atü'l-edvâr ve Mirkatü'l-ahbâr* adlı eserini telif etmiştir. Eser Farsça olarak 1566 yılında yazılmıştır. Muhteva olarak Hz. Âdem'den başlanmış, Osmanlıların 1566 yılına

kadarki olaylar ve ünlü devlet adamlarının bilgileriyle tamamlanmıştır. (Bayrak, 2002: 260) *Mir'atü'l-edvâr ve Mirkatü'l-ahbâr*, daha sonra Vezir Sokullu Mehmed Paşa'nın isteği ile Hoca Sadeddin tarafından genişletilerek Türkçe'ye çevrilmiştir.¹ Ayrıca Hoca Sadeddin, Muslihiddin Lârî'nin eserini tercüme ederken özellikle Osmanlı Tarihi kısmını yetersiz görmüş ve bu yüzden *Tacü't-Tevârih* 'i telif etmeye başlamıştır. (Aktepe, 1958: 104)

Matrâkçı Nasuh'un *Mecma'ü't-Tevârih* adlı eseri bu türün diğer önemli bir örneğidir. Müellif eseri yazmaya Taberî'nin *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı Arapça eserini Türkçe'ye tercüme etmeye başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1520 yılında yazılma emri verilen esere müellif tarafından ilaveler yapılmıştır. Bu eklemelerle eser 1551 yılına kadarki olaylara kadar getirilmiştir. (Erkan, 2011: 181-197) *Mecma'ü't-Tevârih* dört cilt şeklinde oluşturulmuştur. Birinci cilt yaratılıştan Hz. Süleyman'ın ölümüne kadar olan peygamberler tarihini içermektedir. İkinci ciltte İran Kralı Keykubad'ın hükümdarlığından Sasani hükümdarı Nüşirevân devrine kadarki olaylar ele alınmıştır. Üçüncü ciltte İslam tarihine dönülerek Hz. Muhammed'in doğumundan Abbasilere kadar geçen dönem verilmiştir. Sonrasında Türklerin kökeni, Gazneliler, Selçuklular ve Osmanlı Devletine ait Ertuğrul Bey'in Karacahisar'ı almasına kadarki içeriklere yer verilmiştir. (Yurdaydın, 2003: 143; Erkan, 2005: XXVIII) *Mecma'ü't-Tevârih* 'in dördüncü cildi olarak kabul edilebilecek Karacahisar'ın alınmasından 1481 yılına kadar gelen olayları anlatan Osmanlı devrine ait herhangi müstakil bir nüshası tesbit edilememiştir. (Yurdaydın, 2003: 144) Bu nedenle araştırmacılar tarafından *Mecma'ü't-Tevârih* 'in dördüncü cildinin parçalardan oluşan bir bütün olabileceği düşünülmektedir. Bu bütünün parçalarını ise Matrâkçı Nasuh'un diğer dört eserinin oluşturduğu kabul edilmektedir. (Erkan, 2011: 186-187; Yurdaydın, 2003: 143-145) Bunlardan birincisi Matrâkçı Nasuh'un 1481-1520 tarihleri arasındaki olayları içeren *Târîh-i Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm* adını taşıyan eseridir. İkincisi 1520-1537 yılı olaylarının anlatıldığı *Matla'-i Dâsitân-ı Sultân Süleymân Hân*'dır. Bu eser Matrâkçı Nasuh'un Süleymân-nâme'sinin ilk bölümü kabul edilmektedir. Üçüncüsü ise 1538 tarihli *Feth-nâme-i Karabuğdan*'dır. Eser Süleymân-nâme'nin ikinci bölümü durumundadır. Dördüncüsü ise 1543 yılından başlayıp 1551'de Kanuni'nin İstanbul'dan Edirne'ye gidişiyle son bulmaktadır. Eser aynı zamanda

¹ Hatta Hoca Sadeddin bu başarısı sayesinde Murat Paşa Medresesi'nden Yıldırım Bayezid Medresesine terfi ettirildiğini Tacü't-Tevârih'de kendisi ifade etmiştir. Bk. Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeat Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeatı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2003, s.137.

Süleymân-nâme'nin üçüncü bölümü olarak kabul görmektedir. (Erkan, 2011: 181-197)

Cenâbî Mustafa Efendi *el-Aylemü'z-zahir fî Ahvâli'l-evâli ve'l-evâhir* diğer bir deyişle Cenâbî Tarihi'ni yine umumi tarih anlayışıyla oluşturmuştur. Eser içerik olarak bir mukaddime ve seksen altı bölümden oluşmaktadır. Bu seksen altı bölümde önce Peygamberler tarihi, Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemi gibi İslam tarihi konularına yer verilmiştir. Devamında İslam öncesi devletlerinden bahsedilmiştir. Sonrasında Emeviler, Abbasiler, İdrisiler, Ağlebiler, Muvahhidler, Tolunoğulları, Fatimiler, Eyyübiler, Tahiriler, Saffariler, Gazneliler, Büveyhiler, Selçuklular, Karamanoğulları, Osmanlılar, Harzemşahlar, Çobanoğulları, Karakoyunlular ve Akkoyunlulara dair bilgiler verilmiştir. (Atar, 1993:351; Cantimer, 2011: 18-23) Eserin büyük kısmını oluşturan Osmanlı Tarihi bölümü 1589 yılına kadarki olayları içermektedir. (Uğurlu, 2004: 8)

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı bu türün en güzel örneğidir. Müellif eserini 1591-1599 yılları arasında sekiz yıllık bir süreçte telif edilmiştir. (Schmidt, 2002: 555-556; Kütükoğlu, 1989: 415-416) Eser rükün-erkân adı verilen dört bölüme ayrılmıştır. Birinci rükün Hz. Âdem'den Hz. Yusuf'a kadar olan peygamberler ve hanedanlarını anlatmaktadır. İkinci rükün Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberler tarihi ile İran ve Ptoleme hanedan tarihlerini kapsamaktadır. Üçüncü rükün Emeviler ve Abbasiler dönemi ile Türk ve Moğol hanedan tarihleri hakkında bilgi vermektedir. Dördüncü rükün ise Osmanlı Devleti'nin başlangıcından III. Mehmed dönemi siyasi olaylar ile devlet adamları, şairler, âlimler hakkında uzun biyografileri içermektedir. (Uğur, Çuhadar, Gül, Çuhadar, 1997: XXVII-XXVIII-XXIX)

XVII. yüzyıla gelindiğinde Bosnalı Hüseyin'in *Bedâyi'ü'l-Vekâyi'i* adlı iki ciltlik eseri bu alana örnek verilebilir. Eserin birinci cildinde yer, gök, melekler, cinler, Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışı, Hz. Muhammed'in ecdâdı, doğumu ve ölümü, Hülefâ-yi Raşidin, On İki İmam gibi İslam tarihi bilgileri yer almaktadır. Akabinde Emevi, Abbasi ve Fatimiler, Horosan, Maveraünnehir Fars ve Azerbaycan'da saltanat süren devletlere ait bilgiler eklenmiştir. Ardından Mısır, Şam ve diğer İslam ülkelerinin menkıbelerine de değinilmiştir. Son olarak Cengiz Han ve İranlılar, Samanoğulları, Gazneliler, Müslüman Afrika devletlerine ait bilgiler yer almıştır. İkinci cildi ise Osmanlının kuruluşundan

Yavuz Sultan Selim devrinin (1520) sonuna kadarki olayları içermektedir. (Özcan, 2002: 130-131; Turp, 2011: 2-5)

XVII. yüzyılda bu türün en iyi örneğini, yazmış olduğu iki eserle Kâtip Çelebi oluşturmuştur. Umumi tarih olarak bilinen birinci eseri *Fezleketü'l-akvâli'l-ahyâr fi'ilmî't-târîh ve'l-ahbâr*'dır. Dili Arapça olduğundan Arapça Fezleke olarak adlandırılan bu eserin telif tarihi 1642'dir. Eserde yüz elli devlet ve bin beş yüz hükümdar hakkında bilgi vardır. Ayrıca yaratılış, Hz. Muhammed ve Dört Halife Devri, İslam öncesi hükümdarlar Pers, Sasani, Yunan, Roma, Mısır, Benî İsrail, Hind, Çin, Türk, Süryani, Yemen, Benî Lahm, Gassani, Kinde, Hicaz, İslamiyet sonrası hükümdarlar ve Osmanlı Devleti'nden de² bahsedilmektedir. Kâtip Çelebi'nin ikinci umumi tarihi ise *Takvîmü't-Tevârih* adlı Arapça Fezleke'nin özet-fihristi mahiyetinde olan Türkçe Fezleke'sidir. Eser 1649 yılında iki aylık bir çalışma sonucu yazılmıştır. İçerik olarak genel hatlarla yaratılıştan başlayarak tarihleri bilinen önemli kronolojik olayların sıralanması, İslam öncesi ile sonrası hükümdar sıralamaları ve Osmanlı döneminin 1648 yılına kadarki olaylarını içermektedir. Özellikle Osmanlı dönemi her padişaha ayrı cetveller ayrılarak sadrazamlar, şeyhülislam, kazaskerler, padişah hocaları, nakibü'l-eşrefler, İstanbul kadıları, Mısır valileri, kaptan paşalar ve yeniçeri ağalarına ayrıntılı yer verilmiştir. (Aycibin, 2016: V-VI, LIV, LVIII, LXI)

XVII. yüzyıldaki diğer bir örnek Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr* adlı eseridir. Eserde ilk önce Hz. Âdem'den başlayarak peygamberlerin kıssaları verilmiştir. Devamında Hz. Muhammed'in hayatı ve savaşları, Dört Halife ve İslam hükümdarları anlatılmıştır. Ardından İslamiyet öncesi hükümdarların olaylarına yer verilerek Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Sultan IV. Mehmed'in cülusuna (1058/1648) kadarki hadiselerle içerik tamamlanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin anlatıldığı bölümde Osman Bey'den başlayarak dönemin olayları konu edinilmiştir. Ayrıca her padişahın doğumu, cülûsu, saltanat süresi, kaç yıl yaşadığı ve ölüm tarihleri, çocuklarının isim ve doğum ile ölüm tarihleri verilmiştir. Devlet erkânı ve veziriazamların isimleri vefat veya azil tarihleri ve şeyhülislâmların isimlerinden de bahsedilmiştir. (Kaya, 2001:382; Özgül, 2010: XLI –XLII)

Hezârfen Hüseyin Efendi *Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk* adlı eseri IV. Mehmed'e hocalık yaptığı sırada yazarak Vişne-zâde İzzetî Efendi'ye takdim

² Orhan Gazi'den Sultan İbrâhîm'e kadar siyasi olaylarla, sadrazamlar, şeyhülislam, kazaskerler, kadılar, padişah hocaları, nakibü'l-eşrefler ve vezirler) ve İslam tarihindeki zorba ve isyankar kişilerden (Savcı Bey, Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafâ, Mustafâ Çelebi, Şah Kulu, Canberdi Gazâlî vb. olaylarından bahsetmektedir. Bk. Zeynep Aycibin, *Kâtip Çelebi Fezleke I (Osmanlı Tarihi 1000-1065 / 1591-1655)*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2016, s. LV.

etmiştir. (İlgürel, 1998: 544) Eser, girişi takip eden dokuz bâb ile iki hâtimededen oluşmaktadır. Birer büyük bölüm halindeki her bâb da birtakım fasıllara ayrılmıştır. Bu tertip içerisinde önce İran tarihi, Sasaniler, Batlamyos’lar verilmiştir. Devamında İslam tarihine geçilerek Hz. Muhammed ve Dört Halife hakkında bilgiler aktarılmıştır. Daha sonra Müslüman ve Türk devletlerine yer verilmiştir. Bu devletlerden Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Moğollar, Atabeyler, Toluniler, İhşidiler, Safeviler, Fatımiler, Eyyübiler, Memlûkler, Anadolu beylikleri ve Osmanlılardan bahsedilmiştir. Sonrasında Roma İmparatorluğu’nun kuruluşu, bazı ünlü Yunan filozofları, İstanbul ve Bizans imparatorları gibi bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Çemberli ve Dikili Taşlar, Cenevizlilerin Galata’yı ele geçirmeleri hadiseleri de anlatılmıştır. Devamında Çin, Maçin, Hıta ve Hotin, Çin ve Hind denizindeki bazı adalar bilgisi aktarılmıştır. Bu aktarımlar esnasında bu yerlerin hükümdarları, dinleri, kanunları, örf-âdet ve ahlâklarından da bahsedilmiştir. Ve son olarak Amerika’nın keşfi ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Birinci hâtimede enlem-boylamlarla fersah-mil üzerinde durulmuştur. İkinci hatimede ise müellif cemiyet ve devlet hayatıyla ilgili görüşlerini açıklamıştır. (Özdemir, 2007: 25-26)

Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede *Cami’ü’l-Düvel Sahâif’ül-Ahbâr fi Vekayi’ü’l-A’sar* adlı eserini bütünsel bir yaklaşımla umumi tarih şeklinde oluşturmuştur. (Tellioglu, 1994: 14-17) Sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın emriyle Arapça olarak yazılan eser bir mukaddime ve iki ciltten oluşmuştur. İçerik olarak yaratılıştan 1672-1673 yılına kadarki olaylar anlatılmıştır. Ayrıca meşhur tarihçiler hakkında bilgilere de yer verilmiştir. (Ağırakça, 2014: 28-31; Ağırakça, 2006: 4-6)

2.Ramazân-zâde Nişancı Mehmed Paşa ve Târîh-i Nişâncı Paşa

XVI. yüzyılda yaşamış Nişancı Mehmed Paşa Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamı ve tarihçisidir. Müellifin doğum tarihi hakkında arşivlerde ve kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Nişancı Mehmed Paşa’nın ilk yıllarına ait herhangi bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Merzifonlu olduğu bilinmektedir³. (Tahir, 1975: 119)

³ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde Merzifonlu olduğu bilgisini “Müşârü’n-ileyh, Anadolu’da Merzifon kazâsında bedidâr olup”. şeklinde vermiştir. Bk. Mehmet Arslan, *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 42. ; Ahmed Resmi Efendi, Halifetü’r-Rüesâ adlı eserinde ise aynı bilgiyi “ Vilâyet-i Anadolu’da Merzifon’dan pedidâr”. şeklinde vermiştir. Bk. Ahmed Resmi Efendi, *Halifetü’r-Rüesâ*, İstanbul 1269, s. 7.

Mekke, Mısır ve Medine kadılığı yapmış Ahmed Efendi'nin babasıdır. Ayrıca XVII. yüzyıl tarihçilerinden *Mir'at-ı Kâ'inât* adlı eserin sahibi Mekke, Medine, Mısır, Selânik, Bursa ve İstanbul kadılıkları da yapan Mehmed Kudsi'nin dedesidir.⁴ (Bayrak, 2002: 296; Özcan, 2003: 450)

Ramazân-zâde medrese talebeliği sırasında Yeşilce lakabıyla tanınmıştır. (Özcan, 2003: 449) Çağdaş ve meslektaşları olan ünlü nişâncı ve tarihçi Celâl-zâde Mustafa Çelebi'den ayırt edilebilmesi için Küçük Nişâncı unvanıyla şöhrat bulmuştur. (Bayrak, 2002: 280) Babasından dolayı ise Ramazân-zâde olarak anılmıştır.⁵ (Arslan, 2003:42; Resmi Efendi, 1269:7)

Müellif medrese tahsilinden sonra sırasıyla Divan-ı hümayun kâtibi ve H 960 / M 1553 yılında başdeftardar olmuştur. Ramazân-zâde Mehmed Paşa H 961 / M 1554 yılında reisülküttaplık (Süreyya, 1996: 968) ardından Mora vilayeti toprak yazımını yapmıştır. Bu görevindeki başarısından dolayı kendisine nişâncılık vazifesi verilmiştir. (Baykal, 1999: 47) İlk nişâncılık görevinin verilmesine tarih olarak H 965 / M 1557-1558 yılı kabul edilmektedir.⁶ (Süreyya,

⁴ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde “‘Âşir-i selâtin-i Âl-i ‘Osmân Sultân Süleymân Hân hazretlerinin zâman-ı ma‘delet-nişânlarında nişâncılık mansıb-ı celili ile magbûtü’l-akrân ve te’lif-kerdesi bulunan “Târîh-i Muhtasar” ı şöhrat-gîr-i cihân olan tercemesi sebkât eyleyen Ramazân-zâde Mehmed Beyefendi’nin ferzend-i ercümendi olup, tokuz yüz altmış üç (1555) senesi cumâde’l-ülâsında târik-i feyz-refik-i ‘ulemâya bâ-rütbe-i hâric dâhil ve tokuz yetmiş bir (1563) cumâde’l-âhîrinde Mekke-i Mükerrreme mevleviyyetine nâ’il ve tokuz yüz yetmiş dört (1566) şehri rebî’ül-âhîrinde kazâ-i Mısır’a ve tokuz yüz seksen altı (1578) senesinde Medîne-i Münnevver mevleviyyetine vâsıl olup sene-i mezbûre saferü’l-hayrında Şâm-ı Şerîf’e iki merhale karîb mahalde menzil-i vücûddan rihlet ve mahmil-bend-i ‘âlem-i âhiret oldıkda, cenâzesi Şâm-ı Şerîf’e bi’n-nakl mekâbir-i sâlihinde medfûn ve ‘âlim ü fâzıl-ı zâ-fünûn, sâhibü’l-âsâr-ı ‘ârif-i nâm-dâr Ahmed Efendi’nin pûr-ı pür-nûru Mehmed Efendi’dır ki” şeklinde tanıtmıştır. Bk. Arslan, *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, s.42.

⁵ Mehmed Cemâleddîn’in Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eseri ile Ahmed Resmi Efendi’ Halifetü’r-Rüesâ adlı eserinde “Ramazân-zâde demekle iştiâr ve mâh-ı rûze gibi kadr ü itibâr bulmuş idi.” şeklinde görülmektedir. Bk. Arslan, *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, s.42; Bk. Resmi Efendi, *Halifetü’r-Rüesâ*, s.7.

⁶ Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ adlı eserinde “Tokuz yüz altmış beş (1557) senesinde tigrâ-keş-i dîvân-ı sultânî ve müftî-i müsîl-güşâ-yı kânun-ı ‘Osmânî oldu.” şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, s. 42; Ve Nev’î-zâde Atâyî Zeyl-i Şakâ’ik adlı eserinde Kanuni Sultan Süleyman dönemi nişâncılar ismini zikrederken Ramazân-zâde’yi “ Ramazân-zâde: Fî sene 965.” şeklinde tanıtmıştır. Bk. Suat Donuk, *Hadâiku’l-hakâ’ik fî Tekmiletî’ş-Şakâ’ik, Nev’î-zâde Atâyînin Şekâ’ik Zeyli, İnceleme-Tenkili Metin*, Edt. Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2017, Cilt I, s.476; Yine 965 tarihini Ahmed Resmi Efendi’ Halifetü’r-Rüesâ adlı eserinde “Mora vilâyetini tahrir mâmuretinden sonra tokuz yüz altmış beş senesinde nişâncılık rütbesine vâsıl” şeklinde görmek mümkündür. Bk. Resmi Efendi, *Halifetü’r-Rüesâ*, s.7.

1996: 968) Nişancılık payesinin verilmesinin ardından Ramazân-zâde'ye Paşa ve Tevkî' denilmeye başlanmıştır.⁷ (Özcan, 2003: 450.)

Ramazân-zâde nişancılık görevini ifâ ettikten bir müddet sonra muhtemelen rakiplerinin oyunuyla önce defter eminliğine atanmıştır. Ardından merkezi Halep'te olan Arap-Acem defterdarlığına ve oradan da Mısır'a sancak beyi olarak gönderilmiştir.⁸ (Özcan, 2003: 450)

Nişancı Mehmed Paşa'nın Mısır'a sancak beyi olarak gönderilmesi sırasında nişancılık görevinin boşalması üzerine Kanuni Sultan Süleyman nişancılık makamı için Ramazân-zâde'nin Mısır'dan getirilmesini emretmiştir. Fakat Ramazân-zâde'ye muhalif olan sadrazam Rüstem Paşa, padişaha Ramazân-zâde'nin kendi isteğiyle Mısır'a gittiğini belirtince,⁹ Kanuni Sultan Süleyman sadrazamın cevabını hiçe sayarak,¹⁰ Ramazân-zâde'yi İstanbul'a çağırtmış ve H 969 / M 1562 yılında ikinci defa nişancılığa getirmiştir.¹¹ Ancak bir süre sonra müellif H 970 / M 1562'de 50.000 akçelik zeametle emekli olmuştur.¹²

Müellifin ölüm tarihi hakkında tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Peçevî İbrahim Efendi eserinde Ramazân-zâde'nin ölüm tarihine ilişkin herhangi

⁷ İbrahim Peçevî Efendi Ramazân-zâde için "Tevkî' Ramazân-zâde" ibaresini kullanmıştır. Bk. İbrahim Peçevî, *Peçevî Tarihi, University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Matbu Nüsha*, s. 2.

⁸ "Ramazân-zâde Mehmed Çelebi zümre-i 'ulemâdan iken tarîk-i kitâbiyete sâlik olub, kâh defter emini kâh re'îs olub sonra Mora vilâyetini tâhrîr idüb, nişancı rütbesine vâsıl olmuş sonra yine defter emini olub andan 'Arab ve 'Acem defter-dârı itmişler. Ba'dehû 'azl olunub Mısır muhâfazası sancâğı virilmiş. ..." Bk. Peçevî, *Peçevî Tarihi, University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Matbu Nüsha*, s. 44.

⁹ "sadr-ı a'zam âhre murâd idinmekle", Bk. Peçevî, *Peçevî Tarihi, University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Matbu Nüsha*, s. 44.

¹⁰ "hazret-i padişah kadir şînâs cevaba iltifât itmeyüb "ehil olanlar kapumuzdan Mısır'a gönderilmek ne revâdır. Belki Mısır'dan ve gayri diyârdan anın gibi âdemleri Âsitânemize götürülmek sezâdır." diyü buyrulmağla Mısır'dan gelüb nice yıllar tûğrâ-yı 'azâ hizmetinde olmuştır". Bk. Peçevî, *Peçevî Tarihi, University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Matbu Nüsha*, s. 44.

¹¹ "ba'd-ı zaman nişancılık mahlûl oldıkda Mora yazımını yapan Mehmed'e verdim." Bk. Peçevî, *Peçevî Tarihi, University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Matbu Nüsha*, s. 44.

¹² Mehmed Cemâleddîn, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ* adlı eserinde "Tokuz yetmiş (1562) //28// senesi hitâmında elli bin akçe ze'âmetle mütekâ'id olup," şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, s. 42. ; Ve Nev'î-zâde Atâyî Zeyli-i Şakâ'ik adlı eserinde "tokuz yüz yetmiş temâmında halefî Ramazân-zâde yirine mansıb-ı tuğraya i'âde olunıp (970) [التكرار حسن] târîh vâki' oldı." şeklinde vermiştir. Bk. Donuk, *Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyînin Şekâ'ik Zeyli, İnceleme-Tenkitli Metin*, s.369.

bir bilgi vermezken,¹³ kabul gören ortak görüş Ramazân-zâde'nin Fatih semtindeki evinde H 979 Cemaziyelevvel (Ekim 1571) tarihinde öldüğüdür.¹⁴ (Özcan, 2003: 450) Ramazan-zâde'nin mezarı İstanbul'da Edirnekapi sur dışındaki Emîr Buhârî Tekkesi haziresinde iken daha sonraları açılan çevre yolu nedeniyle yıkılmıştır. (Bayrak, 2002: 296)

Târîh-i Nişâncı Paşa adlı eser dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Hz.Adem'den Hz. Muhammed'e kadar bir peygamberler tarihidir. Müellif bu bölümde peygamberlere dair kıssalara da yer verilmiştir. İkinci bölümde Asr-ı saâdet, Hulefâ-yi Raşidin, Emeviler, Abbasiler, Fatimiler, Eyyûbiler ve Memlûkler ve Çerkez Devletinin Halife ve hükümdarlarının doğum ve saltanatları hakkında bilgiler ile dönemlerin ilim adamlarından da bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm eserin büyük bir bölümünü oluşturarak Osmanlılara ayrılmıştır. Bu bölümün büyük kısmını ise Kanuni dönemi olayları oluşturmaktadır. Osmanlı Tarihi bölümünde her padişahın doğum, ölüm, çocukları vezirleri, gazaları, hayrat ve hasenatları ile dönemin ulemâ, meşâyih, devlet adamları ve bunların eserlerinden kısaca söz edilmektedir. Bu bölüm siyasi olarak Kanuni'nin oğlu Bayezid'in Kazvin'de öldürülmesi ile son bulmaktadır. Dördüncü bölümde ise müellif diğer devletler diye adlandırabileceğimiz Tevârih-i Şâhân-ı Pîşîn ve Mülûk-i Âdile-i Mukaddimîn başlığı altında Kayser, Kısra, Keyaniler, Eşkaniyanlar, Sasaniler, Batlamyuslar, Yunanlılar ve Roma imparatorluğunun özet şeklinde hükümdarlarından bahsetmektedir. (Ramazân-zâde, *Târîh-i Nişâncı Paşa*; Almanya Staatsbibliothek, Berlin, Ms.or.fol.4153, Vr. 1^b-134^b.)

3.Târîh-i Nişâncı Paşa İsimli Eserin Umumi Tarihler Üzerine Etkileri

3.1.Cenâbî Mustafa Efendi - el-Aylemü'z-zahir fî Ahvâli'l-evâli ve'l-evâhir / Gülşen-i Tevârih

¹³ “Sonra mütekâ'id olub evkât-ı hamseyi Sultan Mehemmed Han câmi'-i şerifinde kılurlardı. Bu halde iken cevâr rahmete intikâl itdiler. Bir muhtasar târihi tahrîr itmişlerdir. El-hak hûb vâki' olmuş ve kemâl-i mertebe şöhrat bulmuşdur”. Bk.Peçevi, *Peçevi Tarihi, University Of Toronto DR 511 P33 V.1 Nolu Matbu Nüsha*, s.44.

¹⁴ Mehmed Cemâleddîn, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ* adlı eserinde “toğuz yetmiş toğuz cümâde'l-ülâsında dâr-ı bekâya rihlet eylemişdir. Rahimehullâh.” şeklinde vermiştir. Bk. Arslan, *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, s.42.; Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn* adlı eserinde “Târihü Ramadân-zâde Muhammed et-Tevkî'îyy (Nişâncı Ramadân-zâde Muhammed'in Tarih Kitâbı): Bu zât dokuz yüz yetmiş dokuz yılında ölmüştür (979H) ve bu kitâp Türkçe'dir, kısadır.” şeklinde tanıtılmıştır. Bk. Rüştü Balcı, *Keşfü'z-Zunûn, An Esâmi'l-Kütübî ve'l-Fünûn (Kitapların ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesi)*, Cilt I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2007, s. 275.

Cenâbî Mustafa Efendi müderris, kadı, tarihçi ve divan şairidir. Niksarlı Emir Hasan Efendi'nin oğludur. Edirne'de eğitim görmüş ve İstanbul'da Ebussuud Efendi'den dahi ders almıştır. Çeşitli tarihlerde İstanbul, Bursa ve Edirne'de müderrislik yapmıştır. Son görevi 1586 yılında atandığı Halep kadılığıdır. Bu görevi sırasında 1590 yılında vefat etmiştir. (Bayrak, 2002: 261)

Cenâbî'nin *el-Aylemü 'z-zahir fî Ahvâli 'l-evâli ve 'l-evâhir* adlı eseri Cenâbî Tarihi olarak da bilinmektedir. Arapça olarak yazılan eser 1587 yılında tamamlanarak III. Murad'a takdim edilmiştir. Eser daha sonra müellif tarafından Türkçe'ye çevrilerek *Gülşen-i Tevârih* adıyla muhtasarlaştırılmıştır. *El-Aylemü 'z-zahir fî Ahvâli 'l-evâli ve 'l-evâhir* bir mukaddime ve seksen altı babdan oluşmuştur. Hz. Muhammed dönemi olaylarını anlatan bölüm Kitâb başlığı altında verilerek içeriğe dâhil edilmemiştir. Diğer kısımlar ise daha çok Müslüman devletler ve hanedanlar hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır. Peygamberler tarihi ile başlayan eserin son bölümünü Safeviler teşkil etmektedir. Eserde büyük kısım Osmanlılara ayrılmıştır. Bu kısım Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan 1589 yılına kadarki olayları içermektedir. (Uğurlu: 2004: 8)

Cenâbî eserinde Ön Asya kısmı için yararlandığı kaynakları İbnü'l-Esir, Ebü'l-Fıda, İbn-i Haceri'l-Askalani, Kadı Beyzâvî, Şerefeddini'l-Yezdi şeklinde belirtmiştir. (Cantimer, 2011: 27-29) Osmanlı Devleti kısmı için Şükrullah, Karamanlı Mehmet Paşa, Neşrî, Taşköprü-zâde, Celâl-zâde gibi şahsiyetlerin adlarını vermiştir. Ayrıca Osmanlı dönemini anlatırken Ramazân-zâde'nin eserinden istifade ettiğini beş yerde zikretmiştir. Birincisi, I. Murad'ın vefât tarihini sunduğu kronoljik bilgidedir. İkincisi Yıldırım Bayezid'in gazaba gelip Tokat, Niksar ve Amasya taraflarını feth ettiği bilgisini verdiği bölümdedir. Üçüncüsü II. Murad'ın saltanat süresi ve 49 yaşında öldüğü hususundaki tarihi bilgiyi aktardığı içeriktedir. Dördüncüsü H 885 / M 1480-1481 yılında Mesih Paşa'nın Rodos fethine gönderilmesi beyanındaki kısımdadır. Beşincisi ise Fatih'in 51 yaşında vefât ettiği bilgisinin verildiği anlatımdadır. (Canatar, 1993: 71,72,88) Müellifin *Târîh-i Nişâncı Paşa* 'yı bunların dışındaki diğer yerlerde de kaynak olarak kullanmış olduğu aşıkardır. Bu kısımlar *Gülşen-i Tevârih* adlı muhtasar eserinden örnekler şeklinde aşağıda verilmiştir.

3.1.1. İstifadenin Şekli

3.1.1.1. Muhtevanın Mealen Aktarılması

ÖRNEK 1: I. Murad dönemi

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr. 48 ^b .	Cenâbî Mustafa Efendi, <i>Gülşen-i Tevârih</i> , Topkapı Sarayı Müzesi Revan Bölümü, No: R.1136, Vr. 224 ^a - 224 ^b .
<u>Edirne : Feth-i Kal'a-i Mahrûse-i</u> <u>Edirne mukaddemâ Lâlâ Sahin</u> <u>Edirne fethine 'askerle gönderildikde</u> <u>Edirne tekfûrî çıkub 'askeri</u> <u>karsulayub 'azîm ceng ü kıtâl olub</u> <u>kâfîrler âhir münhezim olub kal'aya</u> <u>gîrüb</u> Sultân Murâd Hân kal'a üzerine gelicek Meric taşğun olmağın tekfûr sandala binüb kaçub kal'a hâlî kalmağın ehl-i İslâm zabt etdi. Fî sene 761. <u>Lâlâ Sahin Zağra ve Filibe cânibine</u> <u>gönderülüb çok yerler feth eyleyüb</u> vâfir esîrler gönderdi. <u>Feth-i Kal'a-i İpsala ve Makalgara.</u> <u>Fî sene 763: Evrenos Beg İpsala</u> <u>cânibin feth eyleyüb akın eyleyüb</u> <u>vâfir esîrler gönderdi.</u>	<u>Ve yedi yüz altmış birinci senesinde</u> <u>Atâbeg Sahin Lâlâ'yı vâfir asker ile</u> <u>Edirne fethine gönderib sonra</u> <u>kendüsü ardınca varub kendi</u> <u>varmadan Edirne'yi feth itdiler.</u> Ve âmmeten Rumeli beglerbegiligin dahi Evrenos Beg'e verdi. Ve kendi dönüb Brusa'ya geldi. <u>Ve Lâlâ Sahin Filibe</u> <u>ve Eski Zagra'yı feth itdi.</u> <u>Ve yedi yüz altmış üçünde Evrenos</u> <u>Beg, İbsala ve Malgara'yı feth eyledi.</u> <u>Ve gânimîn her taraftan Rumeli'ne</u> <u>akın salub şol kadar esîr ve mâl-ı</u> <u>ganîmet getirüb Gelibolu'dan</u> <u>Anadolu'ya geçürürler idi ki ta'bîr</u> <u>olınmaz.</u>

ÖRNEK 2: I.Murad dönemi

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr. 48^b.49^a.	Cenâbî Mustafa Efendi, <i>Gülşen-i Tevârih</i>, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Bölümü, No: R.1136, Varak 224^b.
<u>İbtidâ-i Pencik ve Yeñîçeri : Kara Rüstem nâm ehl-i ‘ilm Cenderelü Kara Halîl Paşa’ya “Mâldan beşde biri beglige alınmak şer’idir” diyü tahrîk eyleyüb pâdişâha ‘arz olındıkda “Cünki şer’idir alunsun” diyü emr eylemegin her esîrden yigirmi bes akçe pencik alunur oldu. Ve cem’ olınan pencik oğlanları Türkce öğrenmek için Müselmânlara hizmet eylemege virdiler. Soñra devşürüb Aşk-Börk giyerdiler. Yeñîçeri ibtidâ bu zemânda hâdes oldu.</u>	<u>Bir gün Vezîr Kara Halîl Paşa eyitdi ki: “Kitâblarımızda humus-ı mugnim Beytü’l-mâlındır, derler idi. Münâsib olan budur ki Gelibolu Boğazı’nda adam konsun. Her beş esîrden biri alınsun pâdişâha asker ve hizmetkâr olsun” didi. Pâdişâh dahî münâsib görüb öyle eylediler.</u> <u>Ol-sebebeden az zemânda çok kimesne cem’ olub</u> pâdişâha “<i>Bunlar ne vechile olmak gerekdir</i>”. deyincek, pâdişâh dahî bunları ârif-i billâh Hâcî Bektaş hazretlerine gönderib “<i>Bunlara du‘â eylesün ve bunlara bir alâmet virüb ad kosunlar</i>” deyü buyurdılar. Şeyh dahî geydügü köynegin bir yenin kesüb birinin başına geydirib “<i>Bunlar Yeñîçeri olsunlar ve bunların yüzü mehîb olsun, vardıkları yerde yüz ağartsunlar</i>” deyü du‘â eyledi.

ÖRNEK 3: Yıldırım Bayezid dönemi

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.52^b.53^a.	Cenâbî Mustafa Efendi, <i>Gülşen-i Tevârih</i>, Topkapı Sarayı Müzesi
---	--

	Revan Bölümü, No: R.1136, Varak 225 ^b .
<u>Feth-i Kal'a-i Sili. Fî sene 797: Bâyezîd Hân Sili kal'a'sını alub Güzelce-Hisârı yaptıktan sonra İstanbul tekûrına âdem gönderüb "İstanbul baña gerekdir. Boşaltmak gerekdir." diyü emr eyleyüb tekûr vehminden âdem gönderüb harâca iltizâm eyleyüb tazarru' etmegin yılda onbiñ sikke filori harâc virmek buyırılıb ve "İstanbul içinde bir mahalle ta'yîn eylesin ki Müselmânlar anda ola ve bir mescid binâ oluna ve bir kâdî dahî tura." diyü teklîf olındıkta tekûr râzî olub Müselmânlara bir mahalle ta'yîn olınub Taraklu Yeñicesi halkından İstanbul'a sürgün gelüb mescid binâ olınub bir mahalle oldu. Kâdî dahî varub İcrâ-yı şer' iderdi. Soñra Timur hâdisesinde kâfirler mescidi yıkub Müselmânları Rûm-ili'ne sürdiler.</u>	<u>Ve vedi yüz yetmiş vedide [797] Sili Kal'esi feth olunub. Boğazkesen mukâbelesinde Güzelhisâr nâm kal'a binâ olundu. Ve İstanbul tekûruna haber gönderdi ki "İstanbul'u bana vir ve illâ sen bilürsün" didi. Ol dahî havf eyleyüb yılda onbin flori harâc virecek oldu. Ve İstanbul içinde Müslümanlara bir mahalle virüb ânda kâdî ve câmi nasb olunmaga râzî oldu. Bu hâli Tîmur fitnesine değin bâkî idi.</u>

3.1.2. Gelibolulu Mustafa Ali - Künhü'l-ahbâr

Mustafa Ali 1541 yılında Gelibolu'da doğduğu için Gelibolulu Mustafa Ali olarak tanınmıştır. Defterdâr, mutasarrıf, müderris, bilgin, tarihçi ve divan şairidir. Özel bir öğrenim görmüştür. (Kütükoğlu, 1989: 414-416) II. Selim'in, Lala Mustafa Paşa'nın ve Bosna Beylerbeyi Ferhat Paşa'nın divan kâtipliğini yapmıştır. (Atsız, 1968: 2) En son görev yeri Cidde mutasarrıflığıdır. Bu görevinde iken hacca gitmiş ve 1600 yılında Arabistan'ın Cidde kentinde vefat etmiştir (Bayrak, 2002: 154)

Müellif Osmanlı tarihi kaynakları içerisinde mümtaz bir yere sahip olan *Künhü'l-ahbâr*'ı 1591-1599 yılları arasında sekiz yıllık bir süreçte telif edilmiştir. Eser rükûn adı verilen dört bölümden oluşmaktadır. Birinci rükûn Hz. Âdem'den Hz. Yusuf'a kadar olan peygamberler ve hanedanlarını anlatmaktadır. İkinci

rükün Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberler tarihi ile İran ve Ptoleme hanedan tarihlerini içermektedir. Üçüncü rükün Emeviler ve Abbasiler dönemi ile Türk ve Moğol hanedan tarihlerini kapsamaktadır. Dördüncü rükün ise iki cilde ayrılmıştır. Birinci cilt Osmanlı Devleti'nin başlangıcından Yavuz Sultan Selim devri sonuna kadar olan kısımları içermektedir. İkinci cilt ise Kanuni Sultan Süleyman devrinden III. Mehmed'in 1596 Eğri Seferine kadarki siyasi olaylar ile devlet adamları, şairler, âlimler hakkında uzun biyografileri içermektedir. Ali eserinin içeriğini oluştururken İran tarihi ekolunu benimsediğini söylemektedir. (Kütükoğlu, 1989:415-416; Schmidt, 2002: 555-556; Aydın, 1993: 24-25)

Müellif eserini yüz otuz kaynağa dayanarak yazmıştır. Ve kaynaklarının listesini eserinin başında ve yeri geldiğinde metin içerisinde göstermiştir. Hatta kimi zaman kaynaklardaki bilgiyi karşılaştırarak kendince doğruyu bulmaya çalışmıştır. (Öztürk, 2015: 73) *Künhü'l-ahbâr*'ın özellikle Osmanlı dönemini içine alan dördüncü rükünün kaynakları iki kısma ayrılarak incelenebilir. Birincisi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar olan kısımdır. Müellif burada özellikle Neşrî, Âşıkpaşa-zâde ve Şükrullah gibi tarihçileri kaynak seçmiştir. İkincisi ise içinde yaşadığı, olayların yakından takipçisi olduğu bölümdür. Bu kısım müellifin kendi müşahedeleriyle oluşturulmuş olup eserin en önemli yönünü ortaya koymaktadır. (Uğur, Çuhadar, Gül, Çuhadar, 1997: XXIX; Aydın, 1993: 25-27)

Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-ahbâr*'da istifade ettiği kaynakları yer yer belirttiği daha önce ifade edilmişti. Nitekim *Târih-i Nişancı Paşa*'dan yararlandığını Fatih Sultan Mehmet dönemi vezirlerinden Mahmud Paşayı "*Müverrih Ramazân-zâde kavlince mezbur kadiasker dahi oldu*" şeklinde tanıtırken söylemiştir. (Uğur, Çuhadar, Gül, Çuhadar, 1997: 701) Bununla birlikte padişahların doğum, tahta çıkış tarihleri, vefat tarihleri ile her padişah döneminde yapılan hayratları anlatırken Ramazân-zâde'yi kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle padişahlar dönemindeki fetihleri kısa olarak özetlediği "*İcmal-i Fütühât*" adlı içerikleri oluştururken Ramazân-zâde'den büyük ölçüde istifade ettiği anlaşılmış olup bu misaller aşağıda verilmiştir.

3.1.2.1. İstifadenin Şekli

3.1.2.1.1.Muhtevanın Mealen Aktarılması

ÖRNEK 1: Orhan Bey dönemi hayratları

--	--

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.47 ^a .	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târihi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 81.
<u>İznik'de bir kelîsâyı câmi' idüb bir medrese binâ etdi. Âl-i 'Osmân'da ibtidâ medrese anlar binâ etdi . Fukarâ vü ğurebâya her gün ta'âm virilmek anlaruñ ihtirâ'î dir.</u> Bursa'da bir manastırı medrese eyledi. <u>Bursa'da bir 'âlî 'imâret yapub her gün fukarâ[ya] ziyâfet olunur.</u> <u>Geyiklü Baba dimekle meshûr vilâyet-i zâhir olmış 'azîze tekve ve bir latîf cami' dahî binâ eyledi.</u>	<u>İznik'de yedi yüz otuz iki sâlde bir kelîsâyı câmi'-i şerîf itdiler ve bir medrese dahî binâ itdürüb. Âl-i 'Osmân'dan medrese binâsını anlar icâd eyledi.</u> <u>Ve bir 'âlî 'imâret dahî Burûsa'da yapdırdılar. Fukarâ-i ebnâ-i sebile at'ime-i gûnâ-gûnile ziyâfet şartın itdiler ve tevlîyetini Burûsa kadısına mesrut kıldılar.</u> <u>Geyiklûbaba nâm 'azîzin üstine bir tekve ve bir câmi'-i şerîf insâ buyurdılar.</u>

ÖRNEK 2: Yıldırım Bayezid dönemi ulemâ ve şeyhler

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.56 ^b .	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târihi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 213.
<u>Yâr 'Ali-i Şîrâzî : Usûl u fîrû' da mâhir ü maqbûl olmağın mesâ'il-i müşkile olsa aña mürâc'at olunurdu.</u>	<u>Mevlânâ Yâr 'Ali-i Şîrâzî: Bu dahî 'âlim ve fâzıl monla idi. Müşkilâtı olan 'ulemâ bunlara mürâc'at kılurdu.</u>

ÖRNEK 3: Yıldırım Bayezid dönemi ulemâ ve şeyhler

--	--

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.57^a.	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 213.
Monla 'İzzeddîn "<u>'Abdullâtîf ibn-i Melik</u>" dirler. Mesârik'e ve Menâr'e serh yazub Serh-i Mecme'ü'l-Bahreyn dahî yazmışdır. Aydın Beg oğluna mu'allim olub Tîre'de müderrisdi. Ferišteoğlu dimekle meşhûrdur.	'İzzeddîn 'Abdullâtîf ibnü'l-Melek: Emîr Muhammed Aydın'ın hocası idi ve Tîre Medresesi'nde müderris olub, şeref-i fezâil ve kemâlâta ve ekser-i fûnûnda te'lifâta iştigâl üzere idi. Serh-i Mecma'ul-Bahreyn ve Serh-i Mesârikü'l-Envâr ve Serh-i Kitâbü'l-Menâr tasannufât-ı latifesidir ki, 'ulemâ-i Rûm beyninde iştihârı vardır.

ÖRNEK 4: II. Bayezid dönemi hayratları

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.75^a.75^b.	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 953-954.
<u>Hayrât ü Hasenât-ı Sultân Bâyezîd Hân der-İstanbul. Câmi'-i şerîf bâ-sâdırvân. Medrese bâ-sâdırvân. Mekteb-i sıbyânü't-ta'lim-i Kur'ân. Misâfirine dârü'z-zivâfe. 'İmâret-i ma'mûreden günde iki def'a ta'âm virilür.</u> <u>Bunlarıñ binâsına ibtidâ mübâseret. Fî sene 903. Ve itmâm-ı binâ-i mezkûrîn. Fî sene 911.</u>	<u>Evvelâ İstanbul'da vâki' bir 'imâret ve câmi'-i şerîf ve bir medrese-i latîfe ki cihet-i tedrisi Seyhu'l-İslâm ve Müfti'l-Enâm olanlara meşrûtdur ve anlara câri âb-ı ferâvân ve sıbyâna müte'allik debîristân ve dârü'z-zivâfe-i müsâfirân ve 'imâret-i 'âmire-i âbâdan ki, vasat-ı dârü'l-mülkde vâki'dir ve cümlesi sekiz yılda kılındığı sâyi'dir.Bundan</u>

<u>Ve Seyyid Buhârî aleyhe rahmetü'l-bârî için dahî mescid ve hân-kâh binâ olındı.</u>	<u>mâ'adâ evliyâ-i kibârın vâkıf-ı esrârı Seyyid Semsü'd-Dîn Muhammed Buhârî üzerine bir mescid ve hânkâh-ı kübrâ.</u>
--	--

3.1.2.1.2. Tarih, İsim, Yer, Mansıb, Lakab ve Nisbelerin Hazfı

ÖRNEK 1: Süleyman Paş'nın vefatı

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.46 ^b .47 ^a .	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 81.
<u>Vefât-ı Süleyman Paşa: Bolayır'da bir kaza toğan salub ardınca segirdirken atla yıkılıub vefât eyledi. Fî sene 760.</u>	Ba'dehû anların nefes-i pâki zâyî' olmayub, <u>Bolayır nâmı ile şöhet virildi</u> , Fi-nefsi'l-emr salla geçüb evvel kadem basdıkları yerde sala sarılmaları tahkik buldı. <u>Ya'nî ki bir kaza doğan saldılar. Ardınca at buragub, giderken tekerlenüb teslim-i rûh eylediler.</u>

ÖRNEK 2: I.Murad dönemi fetihleri

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.48 ^b .49 ^a .49 ^b .	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 110.
<u>Feth-i Kal'a-i Batnos</u> , Fî sene 760: Gelibolu'dan Rûm-ili'ne geçülüb ibtidâ alınan bu kal'a dır.	<u>Kal'a-i Botnus ve Kal'a-i Corlu ve Kala'a-i Mesin ve Kal'a-i Buegûs ve Kal'a-i Eskihisâr ve feth-i vilâyet-i Keşân ve Anadolu yakasındaki Kal'a-i Boğa ve Rûm-ili yakasında Kal'a-i Dimetoka ve Kal'a-i İbsala ve Kal'a-</u>

<u>Feth-i Kal'a-i Corlu</u>. Fî sene 760: Ceng-i 'azîm olmağın ba'de'l-feth kal'asın yıkdılar. <u>Feth-i Kal'a-i Misin</u>. Fî sene 760: Ziyâde cenk ile alınmağın ba'de-l-feth kal'asını yıkdılar. <u>Feth-i Kal'a-i Eski Hisâr</u>. Fî sene 760. <u>Feth-i Vilâyet-i Kesân</u> der-yed-i Evrenos Beg. Fî sene 760. <u>Feth-i Kal'a-i Dimetoka</u>. Fî sene 761. Hâcî İl-Begî Dimetoka tekürün 'ale-l-gâfle tutub kal'a halkı kal'ayı virüb tekfûrların halâs etdiler. <u>Feth-i Kal'a-i İpsala ve Makalgara</u>. Fî sene 763: Evrenos Beg İpsala cânibin feth eyleyüb akın eyleyüb vâfir esîrler gönderdi. Sultân Murâd Hân Gelibolu'dan Anadolu'ya geçüb <u>Biğa kal'asını feth eyledi</u>. Fî sene 766. <u>Feth-i Yeñice-i Zağra ve Zağra-i 'Atik der-yed-i Lâlâ Şahin</u>. Fî sene 766. Feth-i Kal'a-i Gümülcine der-yed-i Evrenos Beg. Fî sene 766. <u>Feth-i Kal'a-i Siroz</u>. Fî sene 787. Feth-i Kal'a-i İskete ve <u>Kal'a-i Marula</u>. Sene 788. Bu kal'alarda vâfir altun taslar bulundu. Gâzîler başlarına giymegin "<i>Üsküf andan hâdes oldı</i>." dirler. <u>Feth-i Zihne</u>. Sene 788.	<u>i Ma'lgara ve Kal'a-i Gümülcine</u> ve Kal'a-i Terkoz ve Kal'a-i Tolıtı ki Hakk yıkdıgı hisâr diyü mezkûrdur ve elsine-i nâsda mesel-i meşhûrdur. Ve <u>kal'a-i Siroz</u> ve Kal'a-i Ebkiye ve <u>Kal'a-i Mârûle ve Kal'a-i Zihne</u> ve Kal'a-i Yenice-i Zağra ve <u>Kal'a-i Zağra Eskisi</u> ve <u>Kal'a-i Derâme</u> ve Kal'a-i Kavala ve Kal'a-i <u>Manastır feth ü teshîridir ki</u>, yigirmi yedi yılavarınca vâki' oldı. <u>Ve Anadolu vilâyetine geçüb Biğa Kal'ası</u> ki Burûsa ve Gelibolu arasındandır.
--	---

<u>Feth-i Dırâma</u>. Sene 788. Feth-i Kara Ferye. Sene 788. <u>Feth-i Kavala</u>. Sene 788. <u>Feth-i Manastır</u>. Sene 788.	
--	--

ÖRNEK 3: Yıldırım Bayezid dönemi fetihleri

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.51^b.52^a. 52^b.53^a.	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 132-133.
<u>Feth-i Ma'den-i Kıratova</u>. Sene 792. <u>Feth-i Kal'a-i Üsküb</u>. Fî sene 792. <u>Feth-i Vilâyet-i Vidin</u> bûd-set Evrenos Beg. Sene 792. Feth-i Kal'a-i Alâşehr. Sene 792. <u>Aydın oğlu</u> rızâsıyla vilâyetin teslim idüb hutbe ve sikke pâdişâh adına oldu. Fî sene 792. <u>Saruhan vilâyeti</u> halkı itâ'at eyleyüb Karesi'yle ikisi bir oldu. Fî sene 792. <u>Mentesa oğlu</u> kaçub Kastamonî hâkîmi Kötürüm Bâyezîd yanına varmağın vilâyet halkı itâ'at etdiler. fî sene 792. <u>Karamânoğlu</u> 'Alâeddîn Beg'den Hamîd-ili halkı teşekkî eylemegin üzerine varılıb Karamânoğlu Taş-ili'ne kaçdı. Konya halkı kal'a[yı] teslim etdiler. Fî sene 792.	Vilâyet-i Rûm-ili'nde; feth-i Boğdan ma'ahû <u>Karatova ve feth-i Kal'a-i Üsküb</u> ve feth-i Kal'a-i Varadine be-dest-i Evranos Beğ ve <u>feth-i Kal'a-i Vidin be-dest-i Firûz Beğ</u> ve <u>feth-i Kal'a-i Silistre</u> ve feth-i Kal'a-i Alâşehir ve feth u teshîr-i <u>vilâyet-i Eflâk ve feth-i Kal'a-i Niğbolı ve feth-i Kal'a-i Ruscuk ve feth-i Kal'a-i Ungurus der kurb-i Niğbolı ve Karaferiye</u>. Ve Anadolu vilâyetinde olan fütâhatı: <u>Teshîr-i mülk-i Saruhan ve teshîr-i vilâyet-i Aydın ve Mentesâ ve Germiyân ve teshîr-i vilâyet-i Karamân, feth-i Kal'a-i Konya ve Kal'a-i Niğde ve Kal'a-i Aksaray ve Kal'a-i Akşehir ve feth-i Kal'a-i Kayseriyye ve feth-i Kal'a-i Amâsiyye ve Kal'a-i Tokât ve Kal'a-i Canik ve Kal'a-i Sivas ve feth-i Kal'a-i Samsûn ve Kal'a-i Sinob ve</u>

Germiyânoğlu Ya'kub Beg pâdişâha gic kalub istikbâl ettiği ecilden vezîri ile kendüsini tutub Rûm-ili'nde İpsala kal'a'sında habs etdiler. Fî sene 792.

Feth-i Vilâyet-i Eflâk. Fî sene 793: Bâyezîd Hân ğazâ niyyetine Rûm-ili'ne geçub Eflâk vilâyetine yakın vardıkda Eflâk voyvodası Mirço itâ'at idüb harâc virmeke mültezim oldu. Fî sene 793.

Feth-i Kal'a-i Nigbolu. Fî sene 794.

Feth-i Kal'a-i Silistre. Sene 794.

Feth-i Kal'a-i Ruscuk. Sene 794.

Feth-i Kal'a-i Konya. Sene 794.

Feth-i Kal'a-i Nigde. Fî sene 794.

Feth-i Aksaray. Fî sene 794.

Feth-i Kal'a-i Kara-Hisâr Develü. Fî sene 794.

Feth-i Akşehir. Fî sene 794.

Feth-i Kal'a-i Kayseri. Fî sene 794.

Feth-i Amasiyye. Sene 795.

Feth-i Tokat. Fî sene 795.

Feth-i Sivas. Fî sene 795.

Feth-i Canik. Sene 795.

Feth-i Samsun. Sene 795.

Feth-i Kal'a-i Taraklu-Borlu. Sene 795.

Feth-i Kastamonu. Sene 795.

Kal'a-i Tarklı borlu ve Kal'a-i Kastamonu ve Kal'a-i 'Osmâncık ve feth-i Kal'a-i Sili ve feth-i Malâtiyye ve feth-i Kal'a-i Derende ve Kal'a-i Divriği ve Kal'a-i Behisni ve Kal'a-i Erzincan. Bu zikr olunan fütûhât ve âsâr, Timur Hân'la vâkı' olan ceng-i bâhirü'l-iştihârdan evvel vâkı' olmuştur.

Ramazân-Zâde'nin Târîh-î Nişâncı Pâşâ İsimli Eserinin Umumi Tarihlere Tesirleri

<u>Feth-i 'Osmâncık</u>, Sene 795. <u>Feth-i 'Asker-i Engürüs der-kurb-i Nigbolu</u>, Fî sene 797. <u>Feth-i Kal'a-i Kara Ferye</u>, Sene 798. <u>Feth-i Kal'a-i Sili</u>, Fî sene 797. <u>Feth-i Kal'a-i Malâtiye</u>, Sene 800. <u>Feth-i Darende</u>, Fî sene 800. <u>Feth-i Kal'a-i Divrigi</u>, Fî sene 800. <u>Feth-i Behisni</u>, Sene 800. <u>Feth-i Kal'a-i Erzincan</u>, Sene 800.	
---	--

ÖRNEK 4: II. Bayezid dönemi hayratları

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.75^b.	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Kühü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 954.
Hayrât ü Hasenât-ı Sultân Bâyezîd Hân <u>der-Mahrûsa-i Edirne: Câmi'-i şerîf ve Medrese-i latîf. Dârü's-sifâyi'l-marazî. Ribât-ı dârü'z-zivâfeti'l-misâfirin. Zâviye ve hammâm. Cîsr-i 'âlî ber-nehr-i Tuncce. Târîh-i Ebniye-i mezkûre. Fî sene 894.</u>	<u>Ve yine mahrûse-i Edirne'de bir câmi'-i şerîf a'lâ ve bir medrese-i 'ulyâ ve darü's-sifâ-i merzâ ve 'imâret-i 'âmire-i vâlâ ve zâviye ve 'imâret ve mekteb ve ribât-ı darü'z-zivâfet.</u>

ÖRNEK 5: II. Bayezid dönemi hayratları

--	--

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.75 ^b .	A.Uğur, M. Çuhadar, A.Gül, İ.H. Çuhadar, <i>Kitâbü't-Târîhi Künhü'l-Ahbâr</i> Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, sayfa 954.
Hasenât-ı Seniyye der-Amasiyye: <u>Kasaba-i 'Osmâncık'da Kızıl İrmâk üzerinde on tokuz 'âlî kemer üzerinde bir taş köprü.</u> <u>Kasaba-i Geyve'de Sakariyye suyu üzerinde on dört göz bir 'âlî köpri.</u> <u>Saruhan vilâyetinde Geduz suyu üzerinde on tokuz göz bir 'âlî taş köpri.</u>	<u>Ve kasaba-i 'Osmâncık'da on tokuz tâk u kemer ile bir cîsr-i murahham u kâr-gîr ve Geyve nâm kasabada ondört kemer ile muhkem bir cîsr-i metîn ü müstahkem, serâ-pâ muhassan u murahham ve Saruhan vilâyetinde Gedüz nâm nehr üzerinde ontokuz kemer ile nümâyân bir köprü dahî âbâdan kıldı ki serâ-pâ seng ü ruhâ-nişân idi.</u>

3.1.3. Hezârfen Hüseyin Efendi - Tenkîh-i Tevârîh-i Mülûk

XVII. yüzyılda yaşamış bilgin, tarihçi ve yazardır. İstanköy'de doğan Hezârfen Hüseyin Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. İlk eğitimini İstanköy'de almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelmiş, eğitimini burada tamamlayarak "Bin fen bilen" anlamında Hezârfen adıyla tanınmıştır. (Bayrak, 2002: 174) IV.Mehmed'e tarih dersleri vererek hocası olmuştur. Sonraları Fazıl Ahmet Paşa'nın himayesine girmiş ve Girit seferine katılmıştır. (Özdemir, 2007: 11) Ancak ilme olan merakından devlet görevliliğini bırakıp ilimle meşgul olmaya başlamıştır. Latince ve Grekçe'de hakim olması Grek, Bizans ve Roma tarihi üzerine çalışmalar yapmasını sağlamıştır. Müellif 1691 tarihinde vefat etmiştir. (Öztürk, 2015: 129)

Hezârfen Hüseyin Efendi *Tenkîh-i Tevârîh-i Mülûk* adlı eserini IV. Mehmed'e hocalık yaptığı sırada yazarak Vişne-zâde İzzetî Efendi'ye takdim etmiştir. (Özdemir, 2007: 23-24) Eser özellikle Yunan ve Roma devirleri Yunanca ve Latince kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış ve annalistik karakter yerine sistematik bir tarzda yazılmıştır. (Yurdaydın,1971: 135)

Tenkîh-i Tevârîh-i Mülûk içerik olarak bir giriş, dokuz bölüm ve iki hatimeden oluşmaktadır. Birinci bölüm Pişdadiler, Keyaniler, Eşkaniler,

Sasaniler ve Batlamyuslar'ı konu edinmiştir. İkinci bölüm Hz. Muhammed'in doğumu, savaşları ve özelliklerini anlatmıştır. Üçüncü bölüm Dört Halife dönemi ve sonrası olaylarını içermektedir. Dördüncü bölüm Hz. Muhammed'in vefatından sonra kurulan elli iki İslam hükümetini anlatmaktadır. Beşinci bölüm Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan IV. Mehmed'e kadar gelen olayları ihtiva etmektedir. Altıncı bölüm Yunan Devleti'nin kuruluşunu konu edinmiştir. Yedinci bölümde Konstantiniyye'nin kuruluşu, Yunan filozofları, İstanbul'daki su kemerleri ile büyük yangını, seller ve Karadenizin donması olayları anlatılmıştır. Ayrıca Ayasofya'nın yapılışı, İstanbul'un Müslümanlar tarafından kuşatılması, Hz. Eyyüb'ün vefatı gibi İstanbul tarihine yönelik bilgiler de vardır. Bunun yanı sıra Venediklilerin ve Fransızların Kıbrıs'ı ele geçirmeleri, Rumların Galata'yı Cenevizelilere neden temlik eyledikleri gibi Avrupa tarihine ilişkin bilgiler de görmek mümkündür. Sekizinci bölüm Çin, Maçin, Hıta ve Hotin memleketlerinin durumu, Çin'deki Sumatra, Burnoy, Seylan gibi bazı adalar bilgisi hakkında içeriğe sahiptir. Dokuzuncu bölümde Amerika'nın keşfi bilgilerine yer verilmiştir. Birinci hatime kısmında tül ve arz tayini, Hâtimetü'l-Hâtîme denilen ikinci hatimede ise alışverişte narh sisteminin getirilmesi ve sultanların lakaplarından bahsedilmektedir. (İlgürel, 1998: 545; Lokmacı, 2017 : 228)

Hezârfen Hüseyin Efendi İslam ve Türk devletleri ile ilgili kısımlarda kaynak olarak Mevlana Cenâbî Efendi'nin tarihini, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ını ve Katip Çelebi'nin *Cihânnümâ*'sını kullanmıştır. Yunan tarihi ile ilgili kısımda ise Latince ve Yunanca eserlerden de faydalanmıştır. (İlgürel, 1998: 545;) Bununla birlikte son zamanlarda yapılan çalışmalarda Tarih-i Mevlana Hayâtî, Riyâzü'l-Hülefâ isimli eserler ve Müverrih Taşkendi, Molla Makrîzî ve Müverrih Bağdadî'nin eserlerinden faydalandığı tespit edilmiştir. (Lokmacı, 2017 : 234)

Müellifin *Târîh-i Nişancı Paşa*'yı kaynak olarak kullandığı belirlenmiştir. Bu kullanımlar aynen aktarımlarla tarih, isim, yer, mansıp, lakab ve nisbelerin hazfi şeklinde olup örnekleri aşağıda sunulmuştur.

3.1.3.1. İstifadenin Şekli

3.1.3.1.1. Muhtevanın Aynen Aktarılması

ÖRNEK 1: Orhan Gazi'nin Hayratları

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişancı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.47 ^a .	Hezârfen Hüseyin Efendi, <i>Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk</i> , Manisa Yazma
--	---

	Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 66 ^b .
<u>İznik’de bir kelîsâyı câmi’ idüb bir medrese binâ etdi. Âl-i ‘Osmân’da ibtidâ medrese anlar binâ etdi. Fukarâ vü ğurebâya her gün ta’âm virilmek anlaruñ ihtirâ’î dir.</u> <u>Bursa’da bir manastırı medrese eyledi.</u> <u>Bursa’da bir ‘âlî ‘imâret yapub her gün fukarâ[ya] ziyâfet olunur.</u>	<u>İznik’de bir mu’azzam kelîsâyı câmi’ idüb ve bir medrese binâ eyledi. Âl-i ‘Osmân’dan ibtidâ medrese bunlar yapmışlardır. Ve bir âlî ‘imâret idüb fukarâ’ya her gün ta’âm virilüb ziyâfet olmak bunların ihtirâ’ları olmuştır. Ve Bursa’da bir manastırı medrese eyleyüb ve bir âlî âmâret eyleyüb her gün fukarâ’ya ziyâfet olunur idi.</u>

ÖRNEK 2: I. Murad dönemi Edirne’nin fethi

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i> , Ms.or.fol.4153. Vr.48 ^b .	Hezârfen Hüseyin Efendi, <i>Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk</i> , Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 67 ^a .
<u>Edirne: Feth-i Kal’a-i Mahrûse-i Edirne. Mukaddemâ Lâlâ Sahin Edirne fethine ‘askerle gönderildikde Edirne tekfûrî çıkub ‘askeri karşılayub ‘azîm ceng ü kîtâl olub kâfirler âhir münhezim olub kal’aya girüb Sultân Murâd Hân kal’a üzerine gelicek Meric taşgun olmağın tekfûr sandala binüb kaçub kal’a hâlî kalmağın ehl-i İslâm zabt etdi. Fî sene 761.</u>	<u>Gazâ-i mukaddem Lâlâ Sahin’i Rum-ili beglerbegisi idüb Edirne fethine ‘asker ile gönderildikde Edirne tekfûrî çıkub ‘askeri karşılayub ceng ü ‘azîm oldı. Âhir münhezim olub kal’aya girdi. Sultân Murâd dahî Gelibolu’dan geçüb kal’ayı Edirne üzerine gelicek Meric suyu taşub tekfûr sandala binüb kaçdı. Kal’a hâlî kalub ehl-i İslâm zabt eyledi. Fî sene 761.</u>

ÖRNEK 3: Fatih Sultan Mehmet dönemi İstanbul'un fethi

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.66^a.	Hezârfen Hüseyin Efendi, <i>Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk</i>, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 71^a.
<u>Feth-i Kal'a-i Kostantiniyye. Fî yevmü'l-erba'a fî 20 Cemâziye'l-âhir fî sene 857: Sultân Mehmed Gâzî dört yüz pâre gemi tonadı deryâ tarafından ve yetmiş pâre gemi Galata üstünden velken acub kurıdan çekdirib Hazret-i Eyyûb Ensârî civârında olan deryâya götürüb üzerinde köpri yapulub 'asker geçürüb elli gün mikdârı kal'a cengin idüb elli birinci gün Ceharsenbe güninde kal'a[yı] feth eyleyüb 'asker-i İslâm mâl-ı ganimete müstagrık oldılar. Ayasofya'da Cum'a namâzı kılındı. Fî sene 857. Târîheş Beldetü't-Tayyibet.</u>	<u>Feth-i Kal'a-i Kostantiniyye. Fî yevmü'l-erba'a Cemâziye'l-âhir fî sene 857: Sultân Mehmed Gazi dört yüz pâre gemi tonadı deryâ tarafından ve yetmiş pâre gemi dahi Galata üstünden velken acub kurıdan çekdürüb Hazret-i Eyyûb civârında olan deryâya getirüb cısr vapulub 'asker geçüb elli gün mikdârı kal'a-i cengin idüb elli birinci gün [?] Ceharsenbe bağaya [?] feth ü teshîr olındı. 'Asker-i İslâm mâl-ı ganimete müstagrık oldılar. Fatih İstanbul hakkında hadîsi-i şerîf Resûl salla'llahu 'aleyhi ve sellem [?] dil-pezi'ni 'amü'l-emîr diyü menkuldür. Zât-i [?] es-sefâyı bundan istidâl olunur ki bu beşâret ol-padişâh-ı ferîd ve neferîn 'uluvv-şanına [?] 'aleyhi'r-rahmete'l-mülki'l-mennân fesâkine âlî [?]</u>

ÖRNEK 4: Yavuz Sultan Selim Mercidabık Savaşı

--	--

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.83^b.	Hezârfen Hüseyin Efendi, <i>Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk</i>, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 74^a.
<u>Hazret-i fâtiḥ-i memâlik-i ‘Arab u ‘Acem varis-i memleket-i dârâ vü cem yümn-i ikbâlle ‘Acem seferine gider iken Sultan-ı Mısır arkurı yoluna geldi.</u> Sultân-ı Mısır Kânsu Ğavri’niñ devr-i cevri-âhre yetişmek muḳadder imiş ki pür-sâz ve selb-i tâ’ife-i Haleb ve Çerkes nâkeslariyle hâzır olub berü cânibince nâzır oldu. <u>Haleb kurbında Mercidabık nâm mahalde ceng-i ‘azîm olub Kânsu Ğavri ol-cenkde hâk-i helâki düşdi. Fî sene 922.</u>	<u>Hazret-i fâtiḥ-i ‘Arab u ‘Acem yümn-i ikbâlle ‘Acem seferine gider iken Mısır sultanı Kânsu Ğavri tâ’ife-i Haleb ve Çerkesin nakis ile padişah-ı felek dest-gâḥ hazretlerinin arkurı yoluna gelüb Haleb kurbında Mercidabık nâm mahalde ceng-i ‘azîm olub Kânsu Ğavri ol-cenkde hâk-i helâki düşdi. Fî Haleb sene 922.</u>

3.1.3.1.2. Tarih, İsim, Yer, Mansıb, Lakab ve Nisbelerin Hazfi

ÖRNEK 1: Orhan Gazi’nin Hayratları

Ramazân-zâde, <i>Târîh-i Nişâncı Paşa</i>, Ms.or.fol.4153. Vr.47^a.	Hezârfen Hüseyin Efendi, <i>Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk</i>, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 66^a.
<u>Bolavır’da bir latîf câmi’-i şerîf ve ‘imâret binâ eylemiştir.</u> Fî sene	<u>Bolavır’da bir lâtîf câmi’-i şerîf ve ‘imâret binâ etmiştir.</u>

760. Gâzî Süleymân Paşa anda medfündür.

ÖRNEK 2: I.Murad dönemi

Ramazân-zâde, *Târîh-i Nişâncı Paşa*, Ms.or.fol.4153. Vr.49^a.

Hezârfen Hüseyin Efendi, *Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 66^a-66^b.

Kal'a-i Kütahya. Kal'a-i Simav. Kal'a-i Egriboz. Kal'a-i Tavşanlı bu dört pâre kal'aları Sehzâde Yıldırım Bâyezîd Hân Germiyân oğlu'nın kızını ser'le nikâh eyleyüb aldıkda bu kal'aları kızıyla pişkes gönderdi. Fî sene 782.

Kal'a-i Kütahyye. Kal'a-i Egriboz. Kal'a-i Simav. Kal'a-i Tavşanlı bu kal'aları Sehzâde Yıldırım Bâyezîd Germiyân oğlu'nın kızını nikâh ile aldıkda pişkes göndermişlerdir.

ÖRNEK 3: I.Murad dönemi

Ramazân-zâde, *Târîh-i Nişâncı Paşa*, Ms.or.fol.4153. Vr.49^b.

Hezârfen Hüseyin Efendi, *Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, NO: 5071, Varak 67^b.

Bursa'da Kapluca'da bir 'imâret ve bir medrese ve câmi' binâ eyledi. Fî sene 762.

Bursa Hisârı içinde Sarây Kapusu önünde bir câmi' binâ eyledi. Sene 762.

Bilecik nâm kırsabada bir câmi' binâ eylemiştir. Fî sene 764.

Bursa'da Kapluca'da bir 'imâret ve bir medrese ve câmi'-i serîf binâ eyledi.

Bursa Hisârı içinde Sarây Kapusu'nda bir câmi' ve Yenisehir'de bir câmi' binâ etmiştir.

Yeñişehir’de bir câmi‘ binâ eylemişdir. Fî sene 765.	
---	--

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde özellikle kuruluştan itibaren tarih yazıcılığındaki gelişmeye paralel olarak umumi tarihler kaleme alınmıştır. Bu türdeki eserler Tevârih-i Âl-i Osmânlarda görülen her padişah dönemindeki gelişmelerden ziyade insanlığın başlangıcından Türk ve İslam tarihi, çağdaş devletler ve Osmanlı Devleti tarihini de içine alan geniş çaplı eserlerdir. Bu türe ait olarak XVI. yüzyıl devlet adamı ve tarihçisi olan Nişâncı Mehmed Paşa kendi adıyla anılan kronolojik esaslı muhtasar umumi tarih yazmıştır.

Bu çalışmada *Târîh-i Nişâncı Paşa*’yı diğer mufassal umumi tarih yazarlarından Gelibolulu Mustafa Ali ile muhtasar umumi tarih yazarlarından Cenâbî ve Hezârfen Hüseyin Efendi’nin eserlerinde ne ölçüde kaynak olarak kullandıkları ortaya konulmuş ve istifade şekillerine değinilmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali özellikle her padişah dönemindeki fetihleri kısa olarak özetlediği *İcmal-i Fütühât* adlı içerikleri oluştururken Ramazân-zâde’den büyük ölçüde mealen istifade etmiştir. Bununla birlikte tek cümleyle özetlenen fetihler ve hasenatların verildiği muhtevalarda tarih, isim, yer, mansıb, lakab ve nisbelerde hazifler yapıldığı anlaşılmıştır. Cenâbî Efendi eserinde padişahların doğum, tahta çıkış tarihleri, vefat tarihleri ile her padişah döneminde yapılan hayratları anlatırken yer yer kaynağını göstererek mealen aktarımlar yapmıştır. Bu aktarımlarda özellikle olay ve seferleri çoğu zaman Ramazân-zâde’ye göre oldukça kısaltarak vermiştir. Hezârfen Hüseyin Efendi ise Kanuni dönemi olaylarına kadar olan kısımları çok az değişiklik ve kısaltmalarla aynen ve mealen aktarımlarda bulunduğu gibi hayratların verildiği içeriklerde tarih, isim, yer, mansıb, lakab ve nisbelerde hazifler yaparak istifade etmiştir. Görüldüğü üzere verilen karşılaştırmalı içerik örnekleri sayesinde muhtasar umumi tarihlerin temelde kapsam geçerliliğinin genişlemesiyle kısa ve özet anlatımlarla daha fazla içerik sunumu hedeflendiği anlaşılmıştır. Bu nedenle özellikle Cenâbî Efendi ve Hezârfen Hüseyin Efendi’nin muhtasarlık içinde daha da muhtasarlığa yöneldiği görülmektedir.

Ortaya konulan tesir ve etkiler neticesinde *Târîh-i Nişâncı Paşa*’nın tarihte oldukça önemli yeri olan müellifler tarafından analiz edilip eserlerinde kaynak olarak kullanıldığı aşıkardır. Özellikle muhtasar umumi tarihlerde ana

amaç olayların ayrıntısını vermekten ziyade kapsam geçerliliğine önem verilerek daha fazla bilgi sunmaktır. *Târîh-i Nişâncı Paşa* içeriğinde sunulan kronolojik bilgilerin kapsam geçerliliği oldukça geniştir. Eserde çok fazla kronolojik bilgi ve sıralama yer almakta olup bunlar sistemli bir şekilde metne işlenmiştir. Ayrıca içerikler kısa özet bilgiler şeklinde sunulmasına rağmen özellikle olaylar ve büyük seferler olarak adlandırılan fetihlerde sebep-sonuç-önem ve zaman-mekan vurgusunun vazgeçilmez unsur olduğu görülmektedir. Bu unsurların muhtasar bir eserde göz önünde bulundurularak kroniklerin yazım tarzına uygun olarak metne yansıtılması dikkate değerdir. Bununla birlikte özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemi içeriğinde müellifin nişancılık makam bilgisini kullanarak içeriği oluşturmuş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Ramazân-zâde'nin güvenilir, liyakatlı ve yüksek kültüre sahip bir devlet adamı olması ve yukarıda ifade edilen özelliklerinden dolayı *Târîh-i Nişâncı Paşa*'nın bir başucu eser olarak çağdaş ve haleflerini etkilemiş olması dikkate şayandır.

KAYNAKÇA

Matbu ve Yazma Eserler

Cenâbî, Mustafa Efendi, *Gülşen-i Tevârih*, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Bölümü, No: R.1136.

Hezârfen, Hüseyin Efendi, *Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk*, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, No: 5071.

Peçevi, İbrahim Efendi, (1269), *Peçevi Tarihi*, University Of Toronto DR 511 P33 V.1.

Ramazân-Zâde, Nişâncı Mehmed Paşa, (1568), *Târîh-i Nişâncı Paşa*, Almanyaya Staatsbibliothek, Berlin, Ms.or.fol.4153.

Resmi, Ahmed Efendi, (1269), *Halifetü'r-Rüesâ*.

Araştırma- İnceleme Eserleri

Ağırakça, Ahmet, (2006), “Müneccimbaşı Ahmed Dede”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXXIII, s.4-6.

Ağırakça, Ahmet, (2014), *Müneccimbaşı Ahmed ibn Lütfullah Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi (1299-1481) Câmi'ü'd-Düvel*, İstanbul, Akdem Yayınları.

Aktepe, M.Münir, (1958), “Hoca Sadeddin Efendi Tacü't Tevârîhi ve Bunun Zeyli Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII s. 101- 116.

Almaz, Hasan, (2013), *Behçetü't-Tevârih Tarihine Aydınlightında Şükrullah Efendi*, İstanbul, Mostar Yayınları.

Arslan, Mehmet, (2003), *Mehmed Cemâleddîn, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Âyine-i Zurefâ*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Atsız, Nihal (1968), *Âli Bibliyografyası*. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Aycibin, Zeynep (2016), *Katip Çelebi Fezleke I (Osmanlı Tarihi 1000-1065 / 1591-1655)*, İstanbul, Çamlıca Yayınları.

Aydemir, Mehmed Süreyya, (1996), *Sicil-i Osmanî*, Cilt III, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aydın, Aydın, (1993), *Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kühû'l-Ahbârı'nın IV. Rükûnün Kaynakları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı.

Bayrak, Orhan, (2002), *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, Milenyum Yayınları.

Baykal, Bekir Sıtkı, (1999), *Peçevi Tarihi*, Cilt I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Balcı, Rüştü, (2007), *Keşfü'z-Zunûn, An Esâmi'l-Kütübî ve'l-Fünûn (Kitapların ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesi)*, Cilt I, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Canatar, Mehmet, (1993), *Müverrih Cenâbî Mustafâ Efendi ve Cenâbî Tarihi I*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

Canatar, Mehmet, (1993), “Cenâbî Mustafa Efendi”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt VII, s.351-353.

Cantimer, Mehmet Alper, (2011), *Cenâbî Mustafa Efendi'nin El-'Aylemü'z- Zahir Fi Ahvali'l- Evâil ve'l- Evâhir Adlı Eserinin Önsya Kısmının Tenkidli Metin Neşri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi.

Daş, Abdurrahman, (2003), *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.

Donuk, Suat, (2017), *Hadâiku'l-hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik, Nev'î-zâde Atâyînin Şekâ'ik Zeyli, İnceleme-Tenkitli Metin*, Edt. Örs Derya, Cilt I, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Erkan, Davut, (2005), *Matrâkçı Nasûh'un Süleyman-nâmesi (1520-1537)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Erkan, Davut, (2011), “ Matrâkçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar ”, *The Journal of Ottoman Studies*, XXXVII, s. 181-197.

İlgürel, Mücteba, (1998), “Hüseyin Efendi Hezârfen”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XVIII, s. 544-564.

Kaya, Nevzat, (2001), “ Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXIV, s.381-383

Kütükoğlu, Bekir, (1989), “Ali Mustafa Efendi”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt II, s.414-416.

Lokmacı, Süleyman, (2017), “ Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîh-i Tevârîh-i Mülûk İsimli Eserinin Fransız Milli Kütüphanesinde Supplement Turc 137 Arşiv Numarası İle Kayıtlı Nüshası Üzerine”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 43, s. 225-236.

Özcan, Abdülkadir, (2002), “Bosnalı Hüseyin”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVI, s. 130-131.

Özcan, Abdülkadir, (1994), “ Düstürnâme-i Enverî ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt X, s. 49-50.

Özcan, Abdülkadir, (2003), “Mehmed Çelebi-Ramazân-zâde”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 28, s.449-450.

Özdemir, Kerim, (2007), *Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîhü't-Tevârîh adlı eserinin Selçukluların Zuhurundan Osmanlı Devleti'nin*

Kuruluşuna Kadar Geçen Bölümlerin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi.

Özgül, İbrahim, (2010), *Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Öztürk, Necdet, (2015), *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri, (Ahmedî'den Ahmed Refik'e)*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Öztürk, Necdet, (2012), *Enverî Düstürnâme*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Schmidt, Jan, (2002), “Kühü'l Ahbar”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVI, s. 555-556.

Tahir, Bursalı Mehmed, (1975), *Osmanlı Müellifleri*, Cilt III. İstanbul, Meral Yayınevi.

Tellioğlu, Ömer, (1994), *Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah'ın Cami'ü'd-Düvel'inden Hamdânîler Kısımının Metin Neşri ve Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisan Tezi.

Turp, Duygu, (2011), *Bedâyiü'l Vekâyi (17.yy) Metin- Dizin Ve İnceleme (Vr. 446a- 482b)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi.

Uğur, Ahmet, / ÇUHADAR, Mustafa / GÜL, Ahmet / ÇUHADAR, İbrahim Hakkı, (1997), *Gelibolulu Ali Mustafa Efendi, Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr, I/1-2*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Uğurlu, Erol, (2004), *Cenâbî Efendi'nin El- 'Aylemü'z-Zâhir Fi Ahvâli'l-Evâil Ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Ön Asya Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, Emrah, (2015), “Osmanlı Devleti'nde Bir Dünya Tarihi Deneyim: Mizancı Mehmed Murâd ve Tarih-i Umumi'si ”, *Turkish History Education Journal (Türk Tarih Eğitimi Dergisi)*, 2015: 4(2), s.113-135.

Ramazân-Zâde'nin Târîh-İ Nişâncı Pâşâ İsimli Eserinin Umumi Tarihlerle Tesirleri

Yıldız, Sara Nur, (2012), “ Şükrullah ”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXXIX, s.257- 258.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, (2003), “Matrakçı Nasuh”, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVIII, s.143-145.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, (1971), *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.